

Jonatan Vinkler

CERKOVNA ORDNINGA PRIMOŽA TRUBARJA KOT POLITIČNO DEJANJE

Dve pomembni značilnosti nemškega reformacijskega gibanja v tretjem desetletju 16. stoletja sta bili predvsem neformal(istič)nost in – posledično – postopna normiranost/kodificiranost. Oboje se je izrazito kazalo npr. tudi v raznoliki in tedaj (še) neformalizirani podobi temeljnega kristjanovega opravila – v božji službi. Luther se je zavedel, da bo treba v »poučujoči cerkvi« nekaj storiti z liturgijo v latinskem jeziku. Ta je bila dediščina obredja rimske cerkve, vendar takšnega bogoslužja ljudje povečini zagotovo niso kaj prida razumeli. Če namreč cerkev stoji na zgolj milosti, veri in Pismu, to v delovanski praksi pomeni, da se po neizrekljivi Božji milosti podeljena, ne zaslužena posamičniška vera razodeva tudi skozi razumevanje in osebno identifikacijo s Pismom in njegovimi nauki. In slednji morajo biti kajpak posredovani v širokem občestvu verujočih umljivem jeziku.

Prva Luthrova intervencija v tej smeri je bilo njegovo latinsko besedilo *Formula missae et communionis ecclesiae Wittenbergensi* (1523). Z njim je bila latinska maša spremenjena predvsem s stališča reformatorjevega teološkega videnja ključnih vprašanj večerje Gospodove. Mašni kanon je bil odpravljen, Luther pa je po zgledu zgodnje krščanske cerkve ključni poudarek ponovno dal večerji Gospodovi kot aktu zahvale Bogu in kot dejanju, pri katerem stopa verujoči skozi Jezusa Kristusa v občestvo (*communio*) z Vsevladarjem in obratno. In reformator, ki je znal biti ravno toliko silovit pridigar in spreten politik kot tudi subtilen opazovalec in poslušalec, je kmalu spoznal, da so številni tudi tisti člani občestva verujočih – wittenberški meščani in kmetje iz okolice –, ki se brez razumevanja obredja težko vključijo v

bogoslužje. Seveda so opazili, da se jim pri obhajilu po novem podaja tudi vino, ne samo kruh, in da nekaterih delov obredja, ki so bili značilni za rimsko cerkev, sedaj ni. Toda ker je maša potekala v njim nerazumljivem jeziku, so komajda mogli doumeti subtilne teološke tančine, ki so bile pomembne za nemškega reformatorja. Zato se je morala maša jezikovno »ponemčiti«.

Posamezni pomembni protagonisti nemške reformacije, med njimi zagotovo Thomas Müntzer (pred 1490–1525) in Martin Butzer (1491–1551), so prišli do tega spoznanja celo prej kot Luther. Müntzer je bil prvi, ki je vpeljal »nemško mašo« tako na ravni sintagme kot na ravni delovanjske paradigme – tj. obredja in občestvenega petja v nemškem jeziku samega, in sicer s svojo knjigo *Deutsch Evangelisch Messe* (1524).¹ Duhovni regist tega Müntzerjevega dela, ki obsega 85 tiskanih strani in je strukturirano kot kombinacija obrednika ter notiranega kancionala (»Ampt unnd lobgesenge«)² z izključno jezikovno nemškimi pesmimi, je zapisan v programskem predgovoru.³ Vanj je radikalni nemški reformator, ki je tuzemsko življenje sklenil kot voditelj uporne kmečke vojske, zapisal, da velja pri maši »das Testament Christi offenbar handeln und Deutsch singen und erkleren, uff das die menschen mügen Christformig werden«. ⁴ Luthru se je zdela ta Müntzerjeva zamisel še kako primerna – dokler ni izvedel, da gre ravno za Müntzerjevo delo.⁵ Tako je wittenberški reformator zlagoma prišel do sklepa, da se mora reforme lotiti sam, in je nato v letih 1525–1526 izoblikoval »nemško mašo« (*Deutsche Messe*).⁶ V njej je bilo v nemščini vse, razen grškega Kyrie eleison, protestantska maša

1 Pri pisanju je bil uporabljen digitalizirani izvod omenjenega dela, s katerim pod signaturo VD16 M 4890 razpolaga Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt v Halleju (<http://nbn-resolving.de/urn%3Anbn%3Ade%3Agbv%3A3%3A1-120114>; 10. 9. 2014).

2 Thomas Müntzer, *Deutsch Evangelisch Messe*, Allstedt 1524, 7.

3 Th. Müntzer, n. d., 7–10.

4 Th. Müntzer, n. d., 10; primerjaj tudi n. d., 8.

5 Roland H. Bainton, *Martin Luther*, Bratislava 1999, 348.

6 Spis je bil pod naslovom *Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdiensts* natisnjen leta 1526 pri wittenberškem tiskarju Michaelu Lotterju. Martin Luther, *Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdiensts*, v: *Gesammelte Werke*, Berlin 2002, Digitale Bibliothek Band 63.

pa je na Nemškem tudi na vnanji izvedbeni ravni obdržala marsikatero lastnost, ki je bila značilna za rimsko cerkev: ornat, obračanje k oltarju ali občestvu, poklekanje ...

Je pa bilo za reformirano bogoslužje značilno, da Luther formalne podobe maše iz rimske cerkve ni nadomestil z novim mašnim formalizmom – v reformirani cerkvi. Zanj bogoslužje v najširšem, in tako ne le služba Božja, ni bilo *causa disciplinae* kot pri katoličanih, temveč *causa fidei*, in tisto, kar je bilo primerno in preizkušeno v središču reformacije, v Wittenbergu, ni obvezovalo drugih.⁷ Tako je Luther v tej smeri dopuščal znatno svobodo, znotraj katere so si posamezne dežele zlasti v drugem obdobju reformacije, ko je njeno vodstvo prešlo v roke posvetnih knezov, po svoji vesti in premisleku izoblikovale lastne bogoslužne redove ter tak premislek umestile tudi v priročnike, ki so tako obredno raznolikost nazadnje kodificirali – v cerkvene redove posameznih dežel z dominantno reformirano cerkvijo.

I. Augsburški verski mir in njegove posledice

Prve pomembne spremembe v smeri večje formalizacije verske prakse reformirane cerkve so nastopile že pred prelomnim državnim zborom v Augsburgu (1530), kjer je bilo reformiranim deželam in mestom dovoljeno pred cesarjem Reicha Karlom V. prebrati *Confessio Augustana*. Slednja je bila tudi temeljni dokument, ki je poslej vse do verskega zadržanja povsem novega veka (tj. do podpisa vestfalskega verskega miru 1648 v pogodbah *Instrumentum Pacis Osnabrugensis* in *Instrumentum Pacis Monasteriensis*)⁸ določal, kakšno je stališče reformirane cerkve glede verskih vprašanj vis-à-vis rimske cerkve. Nadaljnji razvoj je vodil preko artikulacij in spopadov v okviru šmalkaldske

7 Prim. Martin Luther, *Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdiensts* (1526), v: *Gesammelte Werke*, Berlin 2002, Digitale Bibliothek Band 63, 95–96.

8 Dostopno na http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=740&url_tabelle=tab_quelle in http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=741&url_tabelle=tab_quelle.

zveze in augsburškega interima (1548) do passauske verske pomiritve leta 1552, ki je zgolj sankcionirala *status quo*. Pri tem sta se tako katoliška kot reformirana stan v Reichu zavedali, da stabilen mir ne bo mogoč ali brez popolnega uničenja nasprotnika (kar sta obe strani poskušali v šmalkaldski vojni 1546–1547) ali brez vzajemnega priznanja pravic druge strani, da se na ozemljih, kjer deželni gospodje priznavajo to ali ono veroizpoved, verske in z njimi povezane reči urejajo po načinu lastnega verskega prepričanja.⁹ Tako je prišlo 25. septembra 1555 v Augsburgu do podpisa znamenite augsburške verske pomiritve (pacifikacije) oz. Augsburgskega verskega miru (v nadaljevanju AR),¹⁰ ki je zapopadel tri temeljna načela.

I

Najpomembnejše in deželno- ter državnopravno najdaljnosežnejše načelo je bilo *cuis regio, eius religio*. Le-to je ob upoštevanju v pogodbi posebej omenjenih izvzemov in posebnih pravic na ravni državne pogodbe zagotavljalo: a) *versko svobodo* (z vsemi verskimi, deželno- in civilnopravnimi posledicami) izpovedovalcev augsburške veroizpovedi,¹¹ s čimer je bila slednja pripoznana in sankcionirana kot v Reichu (pod pogoji AR) rimski cerkvi enakovredna, toda tudi b) *notranjo versko enovitost* posameznih deželno-pravnih entitet ter c) *deželni mir*. Kajti veroizpoved deželnega oblastnika, kneza, je določala vero njegovih deželanov, tisti, ki pa niso hoteli prestopiti v vero deželnega kneza, so se mogli izseliti. Načelo je torej bilo: vsakdo pod svojim deželnim knezom v veri le-tega in nihče naj poslej svoje moči, ozemlja, dominijev ali pravic ne širi na račun druge vere. Glede tega je najpomembnejši 15. člen AR:

- 9 Glej člen 13 Augsburgskega verskega miru, kjer so eksplicitno navedeni razlogi, zakaj dotlej po mnenju sestavljavcev tega pomembnega versko-državnopravnega dokumenta ni moglo priti do trajnega miru med izpovedovalci različnih pogledov na vero Odrešenika.
- 10 Celotno besedilo v nemškem jeziku v: http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=739&curl_tabelle=tab_quelle.
- 11 AR, č. 16, je določal zaščito miru in pravic pripadnikov rimske cerkve vis-a-vis dinamični verski dejavnosti reformiranih; pripoznanja statusa augsburške veroizpovedi pa v Reichu niso bile deležne druge veroizpovedi (AR, č. 17).

[Einbeziehung der Angehörigen des Augsburger Bekenntnisses]

§ 15 Und damit solcher Fried auch der spaltigen Religion halben, wie aus hievor vermelten und angezogenen Ursachen die hohe Nothdurfft des H. Reichs Teutscher Nation erfordert, desto beständiger zwischen der Röm. Kayserl. Maj., Uns, auch Churfürsten, Fürsten und Ständen des H. Reichs Teutscher Nation angestellt, aufgericht und erhalten werden möchte, so sollen die Kayserl. Maj., Wir, auch Churfürsten, Fürsten und Stände des H. Reichs keinen Stand des Reichs von wegen der Augspurgischen Confession und derselbigen Lehr, Religion und Glaubens halb mit der That gewaltiger Weiß überziehen, beschädigen, vergewaltigen oder in andere Wege wider sein Conscientz, Gewissen und Willen von dieser Augspurgischen Confessions-Religion, Glauben, Kirchengebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, so sie aufgericht oder nochmals aufrichten möchten, in ihren Fürstenthumen, Landen und Herrschafften tringen oder durch Mandat oder in einiger anderer Gestalt beschweren oder verachten, sondern bey solcher Religion, Glauben, Kirchengebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, auch ihren Haab, Gütern, liegend und fahrend, Land, Leuthen, Herrschafften, Obrigkeiten, Herrlichkeiten und Gerechtigkeiten ruhiglich und friedlich bleiben lassen, und soll die streitige Religion nicht anders dann durch Christliche, freundliche, friedliche Mittel und Wege zu einhelligem, Christlichem Verstand und Vergleichung gebracht werden, alles bey Kayserl. und Königl. Würden, Fürstl. Ehren, wahren Worten und Pön des Land-Friedens.¹²

II

Drugo pomembno načelo je bilo *reservatum ecclesiasticum*, ki je zadevalo poseben položaj vere deželanov v deželah oz. entitetah, kjer je bil suveren visok cerkveni dostojanstvenik, ki je zamenjal svojo veroizpoved in prestopil iz rimske cerkve v augsburško veroizpoved: v tem primeru njegovi podložniki niso bili primorani, da se zastran vere ravnajo po svojem deželnem gospodu, kajti AR, č. 18, je predvideval, da tak deželni suveren odstopi in da se voli njegov naslednik.

12 http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=739&curl_tabelle=tab_quelle (15. 9. 2014)

III

Tretje načelo, ki je imelo vsaj občasno in od daleč v drugi polovici 16. stoletja opraviti tudi z uveljavljanjem reformacije v Notranji Avstriji, pa je *declaratio Ferdinandei*. Po njej (AR, č. 26, 27) so bili plemiči in svobodna kraljevska mesta izvzeti iz verske unifikacije z rimokatoliško veroizpovedjo deželnega suverena, v kolikor se je reformirana veroizpoved na zadevnem območju prakticirala od 1520 naprej. Slednje je pomenilo, da so mogla obstajati v Reichu mešana območja, kjer so v isti deželnoopravni entiteti sobivali izpovedovalci augsburške veroizpovedi in katoličani. AR v svojem 27. členu določa naslednje:

[Regelung für die Reichsstädte]

§ 27. Nachdem aber in vielen Frey- und Reichs-Städten die beede Religionen, nemlich Unsere alte Religion und der Augspurg. Confession-Verwandten Religion ein zeithero im Gang und Gebrauch gewesen, so sollen dieselbigen hinführo auch also bleiben und in denselben Städten gehalten werden und derselben Frey- und Reichs-Städt Bürger und andere Einwohner, geistlichs und weltlichs Stands, friedlich und ruhig bey- und neben einander wohnen und kein Teil des andern Religion, Kirchengebräuch oder Ceremonien abzuthun oder ihn darvon zu dringen unterstehen, sonder jeder Theil den andern laut dieses Friedens bey solcher seiner Religion, Glauben, Kirchengebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, auch seinen Haab und Gütern und allem andern, wie hie oben beeder Religion Reichs-Ständ halben verordnet und gesetzt worden, ruhiglich und friedlich bleiben lassen.¹³

Na *reservatio Ferdinandei* so se vsaj zastran plemičev mogli sklicati tudi notranjeavstrijski deželni stanovi, ko so ob operiranju s turško nevarnostjo katoliškega deželnega kneza Karla stiskali za privilegije augsburške veroizpovedi v Notranji Avstriji,¹⁴ kar so nazadnje z bruško

13 http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=739&curl_tabelle=tab_quelle (15. 9. 2014)

14 Jonatan Vinkler, »Medkulturni dialog« Evropske komisije kot nova verska toleranca in patent Jožefa II., *Šolsko polje XXI* (2010), št. 5–6, 40–42. O turški nevarnosti, ki je bila, kot se zdi, politični vzvod za marsikatero praktično osvojitve reformirane cerkve na Kranjskem, glej J. Vinkler, *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje*, Ljubljana 2011, Dissertationes 17, Digitalna knjižnica, 25–156; dostopno na: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=79>.

pomiritvijo dosegli za plemiče in za meščane v Gradcu, Judenburgu, Celovcu in Ljubljani. Nadvojvoda se je sicer izvijal, da v verskih rečeh nikomur ne dela sile, da pa si zastran trgov in mest (upravno) pridržuje deželnoknežjo regalno pravico, da tam ne dovoli druge veroizpovedi, kakor je katoliška. Tako je Karel stanovom priznal le svobodo vesti (verovanja), ne pa tudi veroizpovedovanja (konfesionalnega delovanja), kar je bilo tedaj vezano na jurisdikcijo, slednja pa je bila imanentno politično-pravno vprašanje (kdo sme komu dovoliti postaviti cerkev in kje – na čigavi zemlji). Toda ker so bili protestantski stanovi vztrajni in je že kazalo, da se bo deželni zbor razšel brez uspeha, turška nevarnost pa je brez ozira na zagatni položaj deželnega kneza trkala na vrata, je slednji popustil – stanovom je dal 9. februarja 1578 ustno obljubo – pacifikacijsko izjavo, da si sicer pridržuje deželnoknežjo pravico do urejanja verskih zadev na svojih posestvih, po mestih in trgih, vendar ne zato, da bi zatrl protestantsko bogoslužje v Gradcu, Judenburgu, Celovcu in Ljubljani, vesti meščanov pa da ne bo nihče obteževal. Stanovi so tako *de facto* dosegli, da so si lahko plemiči in njihovi ter meščani v omenjenih štirih mestih utrdili protestantsko bogoslužje in šole, meščane in tržane drugih mest ter trgov pa poslej do protireformacije (od 1598 naprej) ni nihče silil, da bi obiskovali katoliško obredje; smeli so hoditi na protestantsko službo božjo drugam ali pa so se jurisdikciji deželnega kneza v vprašanjih vere izognili tako, da so ob mestu ali trgu (vendar na nemestni in nedeželnoknežji) zemlji postavili molilnico – kot npr. mariborski protestanti v Betnavi.

Spričo kolikor moči jasno definirane politične sankcije v Augsburškem verskem miru, s katerim je *Confessio Augustana* postala poleg katoliške druga, toda enakovredna veroizpoved Reicha, je bilo v reformiranem delu Reicha zaznati potrebo, da se razmerja med političnim in verskim uredijo s posebno zakonodajo. In tako so v reformiranem delu cesarstva zlagoma začeli nastajati cerkveni redi v večjem številu in obsegu. Prvi protestantski cerkveni red je delo *Wittenberger Ordnung* Andreasa Bodensteina Karlstadta; drugi zgodnji cerkveni redovi so npr. cerkveni red za Braunschweig, 1528; leta 1531 dobi cerkveni red Lübeck, 1533 mejna grofija Brandenburg in svobodno kraljevsko mesto Nürnberg, 1543 Schwäbisch Hall in Wolfenbüttel ...

Cerkveni red je tako polagoma postal tudi izjemno pomemben politični in deželnopravni dokument, ki ga je izdal deželni suveren in v njem definiral razmerje med lastnimi (dednimi) regali in pravicami po »milosti Božji« na eni ter privilegiji in dolžnostmi deželne cerkve na drugi strani. Tako je bil poleg deželnih postav v reformiranem delu Reicha substitut za določila, ki so bila v katoliških deželah zapopadena s konstitucijami kanonskega prava rimske cerkve. Slednje pa je mnogokje očrtavalo »delokrog« oblasti deželnega oblastnika – in nihče, ki ima v svojem »opisu del« glagole s semantičnega polja (ob)vlad(ov)anja, si po naravi reči slednjega ponavadi ne pusti omejevati. Tako je bilo v 16. stoletju z redkimi izjemami na protestantski kot katoliški strani. In knez Karel Habsburški, ki je bil notranjeavstrijski deželni knez v času izida Trubarjeve *Cerkovne ordninge*, ni bil pri tem nobena izjema.

II. Trubarjev odnos do »posvetne oblasti« v teoriji in praksi

Vprašanje, zakaj se je Trubar odločil za pisanje cerkvenega reda, torej za podvig, ki v njegovem času niti načelno niti pravno ni bil v pristojnosti ne prvega deželnega pridigarja in celo konsistorija reformirane cerkve ne, temveč deželnega kneza, in to v pravni in politični konstelaciji, ki jo je popolnoma razumel in o kateri je vedel, da reformirani »cerkvi slovenskega jezika« na Kranjskem trajno ne more biti naklonjena, je mogoče razumeti preko premisleka o Trubarjevem odnosu do »posvetne oblasti«. V *Cerkovni ordningi* je najti naslednje mesto:

'Sledni človik,' pravi s. Paul, Rom. 13, inu s. Peter, 1. Pet. 2, 'bodi tei sui gosposčini, kir ima čez nega oblast, podveržen. Zakai obene oblasti inu gosposčine nei, samuč od Buga. Inu kakeršne gossposčine so, te iste so od Buga postavlene. Obtü, kateri ie tei gosposčini zubper, ta isti ie tei Božy naredbi inu ordningi zubper inu ty, kir so zubper, ty isti bodo čez se to pravdo pryeli. Zakai ty oblastniki ne so k animu strahu tím, kir dobru deio, temuč tím, kir huđu. Aku se pag ti te gosposčine ne hočes bati, taku ti sturi, kar ie dobru, inu boš od nee hvalo imel, zakai ona ie en služabnik Božy tebi h dobrimu. Aku ti pag huđu sturiš, taku se ti bui. Zakai ona nekar zabston tiga meča ne

nossi, ona ie en služabnik Božy, en mesčavec h timu serdu čez tiga, kir hudu sturi. Obtu vi morate biti pokorni, nekar le samuč za volo tiga serda, temuč tudi za volo te visty. Obtu vi tudi to štyvro plačuite, zakai oni so služabniki Božy, kir na tu gledaio.' Na tu bodite vi pokorni sledni človeski ordningi za volo tiga Gospudi: oli timu krallu, koker nei timu višimu, oli tim altmanom, koker tim, kir so od nega poslani h timu mesčovanu čez te, kir hudu deio, inu k ani hvali tim, kir dobru deio. Zakai letu ie ta vola Božya, de vi s teim dobrim dianem tim norskim inu nezastopnim ludem zamašite nih vusta, koker ty, kir so fray inu sami suy, inu nekar de bi vi to frayngo inu slobodnost imeili k animu pokrivanu te hudobe, temuč koker ty hlapci Božy. Poštuite sledniga, brate imeite za lubu, Boga se buite, poštuite tiga kralla.¹⁵

Trubar se je tod oprl na dva svetopisemska odlomka, in sicer na Rim 13,1–6 in 1 Pt 2,13–17. Menil je, da je posvetna oblast koristna, zagotavlja namreč red in varnost ter pri tem uporablja tudi »sredstva prisile«, ki jih mora vernik kot podložnik Božji, toda hkrati tudi podanik posvetne oblasti – ta pa da je sama Božje orodje za vzdrževanje pozemskega reda – spoštovati in ubogati. O funkciji posvetne oblasti v formi fevdalnega reda in deželne politične oblasti v poglavju *Od deželske oblasti inu gosposčine* zapiše:

Ta deželska oblast inu gosposčina ie en stan oli služba, katero ie Bug v ti celi človeski žlahti gori naredil inu postavil, to isto on sam gori derži inu ohrani, čassi močno, časi šibko, v velikih, v mahinih, krivih inu rezdianih ričeh, de s to isto to vunano brumo inu poštene po Božyh zapuvidah vmei ludmi obderži inu de ty hudi, nepokorni s to telesno štraifingo inu s teim mečom bodo štraifani. Skuzi to isto tim ludem daie Bug na znane, de ie on moder inu pravičin, inu te hude ludy inu psee, kir so te človeske kry žeini, skuzi katere bi Zludi rad hotel tu človestvu cilu zatreti inu končati, proč deva inu pregane.¹⁶

Za intelektualnozgodovinsko umestitev Trubarjevega razumevanja posvetne oblasti je zlasti pomenljiva pasaža, kjer njen avtor avtoriteto pridigarja oz. duhovna primerja z avtoriteto posvetne oblasti:

15 Primož Trubar, Cerkovna ordninga, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja* III, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2005, 418–419.

16 P. Trubar, n. d., 344.

Inu v tih bessedah, Iohan. 20, ie zapopadenu, de ta Božya maiesteta inu oblast ie močna skuzi tih jogrov inu vseh pravih, poklycanih pridigariev pridige, koker ie skuzi Cristuseve pridige bila močna. H tretimu: le-te bessede tudi pravio inu kažeio, de tu pridigarstvu nei ena deželska muč, ne telesna syla oli permorovane.¹⁷

Na tem mestu je Trubar zvest dedič Luthrovega pogleda na posvetno oblast, kajti takratni prvi pridigar »cerkve slovenskega jezika« v citiranem odlomku na drugem polu primerjalnega niza proti duhovni avtoriteti pridigarja (*das priester Ampt*) stavi moč posvetne oblasti, ki jo enači s telesno silo oz. prisilo (*Gewalt*). Tako uporablja za pomensko polje posvetne oblasti označevalec (*pri*)*sila*, in sicer na enak način in v analognem kontekstu kot Luther, ki je termin (*weltliche*) *Obrigkeit* pogosto zamenjeval z izrazom *Gewalt*. Le-ta po načelu *pars pro toto* nadomešča celotno pomensko polje, je pa pomensko znatno določnejši in se nanaša na povsem decidirano komponentno izvrševanja oblasti – na fizično (kaznovalno) (*pri*)*silo*,¹⁸ ki tako postaja sinonim za (deželno) oblast. V abstraktnem je torej Trubar posvetno oblast pripoznaval kot del Božjega svetovnega reda in nujen delovalnik pozemske ureditve, zato in pa zavoljo zavedanja, da so reformirane cerkve neaugsburških veroizpovedi (in tudi neveroizpovedi) v smislu AR postavljene onstran zakona, pa v svojih spisih ni pokazal niti najmanjšega razumevanja za tiste oblike zgodnjenovoveškega verskega iskanja, ki so zagovarjale izključen primat duhovnega nad posvetnim, npr. za prekrščevalce. Zgoraj omenjeno poglavje *Cerkovne ordninge (Od deželske oblasti in gosposčine)* ima tako namreč indikativen podnaslov – *Aku ty bidertauffery prov govore, kir pravio: Ta deželska oblast, gosposčina, te pravde inu zmasne, pravične štraifinge so zgul greh inu de en pravi kersčenik ne more deželske rjči rovnati, regirati, sodyti, te hude štraiffati na životu inu na blagu?*¹⁹ Trubar pa podobno kot Luther, ki ni našel svetopisemskega opravičila npr. za radikalno odloč(e)nost kmečke vojske v nemški kmečki vojni (1524–1526), obra-

17 P. Trubar, n. d., 347.

18 Na strani rimske cerkve termin *Gewalt* zamenjuje pojem *plenitudo potestatis*, ki referira na papeževo vrhovno moč oz. oblast, katera zapopada tudi prisilo (v slovarju cerkvenega prava jo izražajo *imperium*, *auctoritas* in – *executio*). Tomaž Jurca, *Dva meča: novo razmerje moči med cerkvijo in državo*, Ljubljana 2010, 157.

19 P. Trubar, n. d., 346.

čuna s pogledom prekrščevalcev, in sicer že z marginalno opombo in nato s prvo povedjo v zadevnem poglavju:

Bidertauffery so eni nevučeni, nezastopni v tim S. pysmu ludy, suseb v tim, kir se druguč kersčuoio, gosposčino zamečuoio.²⁰ Le-ta navuk tih bidertaufferiev, kir se druguč kersčuoio, so gvšiše inu očite Zludieve lažee inu enu šentovane zubper to Božyo modrost inu Božye darruve inu ie en začetik inu perprava h tim auštriom, puntom, mor-danem inu eno zatrene inu rezvalene vseh dobrih ričy inu postav, obtu imαιο ty ludy zveistu podvučeni biti od obeyu oblasti.²¹

Odnos Trubarja do anabaptistov in njihovega nekonvencionalnega odnosa do tedanjega družbenega reda je pri Trubarju tipološko in je stalnica. Tako je npr. v teološko zagotovo najpomembnejšem – in poleg knjige *Formula Concordiae* tudi edinem zavezujočem simboličnem – tekstu slovenske reformacije, v *Artikulih* (1562), ki ndr. še zdaleč niso zgolj prevod *Confessio Augustana* (in glede na Trubarjev slovenski predgovor vanje tudi niso želeli biti),²² najti naslednje mesto: »Obtu tim bidertaufferyem krivu daio, kir pravio: En rihtar biti, tatie obeseti, prov persegovati, prov voiskovati, lastnu imeiti, se braniti ie greh.«²³ Isti motiv najdemo celo v Trubarjevem poslednjem, posmrtno izdanem delu, v prevodu Luthrove *Hišne postile* (1595), kjer ostareli očak »cerkve slovenskega jezika« v branju na osmo nedeljo po S. Trojici skorajda ob koncu lastnega pozemskega eksistiranja zapiše:

Ampak, de bi ludje zatu nyh imejli prov deržati inu nyh slušati, tu pravi Christus: Varui se ti pred nymi, zakaj pod tem ovčjim gvantom

20 N. m.

21 N. m.

22 Z narativnimi pasażami – nekatere od njih, npr. pripoved, »novela« o Antonu Puščavniku in čevljarju v artiklu Od klosterskih zalub in oblub, so izpeljane celo že do stilizirane strukture novele – se razvija prostor predliterarnega pripovednega oz. se z njimi začenja razvojna linija slovenske pripovedne literature, ki jo je Matjaž Kmecl označil s sintagmo »od pridige do kriminalke« (Matjaž Kmecl, *Od pridige do kriminalke*, Ljubljana 1975); prim. J. Vinkler, Slovenska protestantska veroizpoved in cerkveni red za vse dni v letu, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2005, 619, 620, 625.

23 P. Trubar, *Articuli*, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2005, 88.

bodeš ti eniga volka našal, zlasti, de ti wvidertauferji ravnu koker ty menihi svoj trošt na svojo lastno pravico inu dela stavio, de Boga na lažo stavio v njegovi oblubi, kadar se ony zupet puste karstiti inu s tem ta prvi inu pravi karst cilu k ničemer sture, krivu vuče od te s. večerje, kakor de bi se tukaj ništer družiga ne prejelu kakor kruh inu vinu, inu nakladajo tem karsčenicom nepotrebne butore, rezdyrajo tu gospodinstvu, pravio, de je krivu kaj lastniga imejti, *ferrahtajo posvitno gosposčino koker en stan teh nevernikov, zvernejo okuli inu rezdyrajo vse try Božje štiffte inu postave, zlasti ta cerkovni, posvitni inu hišni regiment* [poudaril J. V].²⁴

Toda tukaj je pri Trubarju že govora o odporu proti zavračanju celotnega pozemskega družbenega ustrojstva in ne le (deželne) oblasti, kar pa je predmet onstran tukajšnje obravnave.²⁵

Da je Trubar dovolj tesen (politični) stik med duhovno avtoriteto in posvetno oblastjo tedanje dobe ter z njim povezana razmerja rafiniranega prepričevanja in pritiska razumel zelo dobro ter znal glede tega potrebna retorična izrazila tudi prav spretno uporabljati, ni nobenega dvoma. Izrazit primer omenjenega je Trubarjevo prepričevanje nadvojvode Maksimilijana,²⁶ naj podpre tisk protestantskih knjig v južnoslovanskih jezikih. Slovenski reformator je namreč 15. julija 1560 iz Stuttgarta odposlal pismo, v katerega je postavil naslednje besede:

Zato vaše kraljevo veličanstvo spet v imenu in zaradi slovenske in hrvaške cerkve najponižneje silno prosim, da bi se zavoljo Kristusa in njegove časti hotelo pogajati z gospodi in deželani na Avstrijskem, Štajerskem in Koroškem (doslej sem samo pri Kranjcih nabral, s čimer sem plačal slovenski tisk) in z ogrskimi in hrvaškimi grofi in gospodi ter jih pripraviti, da bi nam pomagali zalagati slovenski in hrvaški tisk ... In to so dolžni toliko bolj kot drugi narodi, ker uporabljajo ta

24 P. Trubar, *Hišna postila d. Martina Lutheria*, Tübingen 1595, 178 (z2), <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-02UIU4RU> (18. 9. 2014).

25 Glej Albert Kos, *Družbeni nazor slovenskih protestantov*, doktorska disertacija, Ljubljana 1946, in tudi Tomislav Vignjevič, *Trije redovi sveta in reformacija*, v: *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju inu njegovem času*, ur. Sašo Jerše, Ljubljana 2009, 129.

26 Habsburški princ je postal leta 1562 češki, 1563 ogrski kralj in leto za tem (1564) cesar.

dva jezika njih podložniki in tudi Turki, njihovi sosodje, ter bodo s tem več miru od Turka dosegli ko s svojimi sulicami in puškami ...²⁷

Trubar svojemu visokorodnemu naslovniku seveda ni mogel izstaviti numerične napovedi, za koliko sabelj, mož, konj in topov zaleže en biblični prevod v hrvaščino, bil pa je zagotovo prepričan, da more dovolj razširjen in celovit poduk v »pravi krščanski veri« tudi na jugu Balkana sčasoma prinesiti obrat politične situacije, kajti verska »peta kolona« naj bi imela moč učinkovito od znotraj navrtati Osmansko cesarstvo. In slednje je bila tudi za modrokrvneže, ki so podpirali Trubarjevo slovstveno podjetje, »ponudba, ki se je ne more zavrnuti«. ²⁸

*

Trubar pred sestavitvijo *Cerkovne ordninge* ni bil brez izkušenj z institucionalnim organiziranjem cerkvenega življenja. Izpod njegovih rok je namreč junija ali julija 1553 prišel kratki cerkveni red za Kempten,²⁹ kjer je takrat služboval. Toda zastran *Cerkovne ordninge* je bil zastavek povsem drugačen: ni šlo samo za nekajodstavčno navodilo o cerkvenem nauku, zakramentu in drugem obredju, nedeljah, praznikih in večernicah ..., temveč za celovito knjigo besedil, ki so marsikje prestopala na področje deželnih postav. Takisto *Cerkovna ordninga* ni bila mišljena kot tekst v protestantskem referenčnem okolju, kot je bilo to v Kemptenu, temveč v okolju z versko mešanim, toda večinskim katoliškim prebivalstvom in celo katoliškim deželnim knezom, pri čemer pa realni politični nosilci deželnih relacij do »cerkve slovenskega jezika« niso bili eksplicitno določeni, zagotovo pa to ni mogel niti želel biti katoliški deželni knez. Zato se zastavlja vprašanje, kako je Trubar politično sploh menil izpeljati ta zahteven projekt (pri tem se ne kaže dotikati večkrat obravnavane teme nesoglasij na Nemškem: Andreae ...). Morda odgovor na zastavljeno enigmo podaja

27 Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986, 68, 69. Podobno tudi v pismu nadvojvodi Maksimilijanu 27. julija 1560; glej J. Rajhman, n. d., 75, 77.

28 Več v: J. Vinkler, *Uporniki, »budi farji« in Hudičevi soldatje*, Ljubljana 2011, Dissertations 17, Digitalna knjižnica, 83–100; dostopno na: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=79>.

29 J. Rajhman, n. d., 303–308.

pismo, ki ga je Trubar pisal deželnemu oskrbniku in kranjskim deželnim odbornikom, in sicer je pismo datirano v Ljubljani, 29. oktobra 1564. Trubar je tedaj vedel, da so njegovi dotedanji verski podporniki (ki pa so morda to bili, ker so gradili svoj lastni politični projekt – večje politične privilegije napram deželnemu knezu –; slednje ni bilo v obdobju »medvladja« oz. pred poklonitvijo novemu deželnemu knezu oz. kralju za plemstvo v srednji Evropi, npr. za češko ali madžarsko, nič neobičajnega) pokleknili pred ukazom deželnega kneza Karla, ki je kranjskim deželnim stanovom 6. septembra 1564 zapovedal, naj Trubarjevega cerkvenega reda nikar ne izdajajo na lastno pest, kajti to bi glede na določila Augsburškega verskega miru pomenilo neposredno kršitev deželnoknežjega regala. Zato jim je pisal:

Drugič, kar zadeva knežji ukaz, odkritosrčno svetujem, da se naj njegovi knežji milosti o tiskanem cerkvenem redu povsem in resnično poroča, da ga nisem spisal [slednje je bila glede na deželno- in državnopravni referenčni okvir, dan z augsburško versko pomiritvijo, pravzaprav zgolj retorična figura; op. J. V.], temveč da sem samo prevedel württemberski cerkveni red in examen theologicum Filipa Melanchthona, da sem posvetil knjigo častitim deželnim stanovom na Kranjskem, in da je vsa knjiga, vendar brez naslova in posvetila, že tiskana, in sicer v tristo izvodih. In ker naj bi vsaka cerkev, naj bo prava ali kriva (nismo s krivimi, krivičnimi, zapeljivimi in novimi), vedela, kako naj ravna poleg pridige v vseh členih vere, z delitvijo svetih zakramentov, s prošnjo, molitvijo, priprošnjo in zahvalo, prav tako, kako naj ravna s šolami, poklicem cerkvenih služabnikov, prav tako, kako se naj vede pri bolnikih, zapornikih in umirajočih ter pogrebih, imeti mora in naj ima svoje obredje in pravila; zato so mnogi nagovarjali tudi našega pridigarja, potem ko imajo v svojem jeziku vsa kraljestva, kneževine, dežele, mesta in župnije tiskan cerkveni red, da tudi on prevede cerkveni red, ki bo podoben povsem nauku in obredju z drugimi po augsburški veroizpovedi. To je tudi storil in je vdano pripravljen, pred častitimi deželnimi stanovmi, kakor tudi pred vsemi bogaboječimi, dati račun. Kjer kaj nasprotuje božji besedi, ki so jo zapisali preroki in apostoli, bo to ustno in pisno preklical in pristane, da ga bo njegova knežja svetlost in mi kaznovali in ga izgna-

li iz dežele kot goljufa. In po tem poročilu naj vaša milost prosi njegovo knežjo svetlost, da da pregledati moje knjige bogaboječim in razumnim ljudem, in če kje kaj krivega najdejo, naj Trubarja prepričajo iz svetega pisma, da se je zmotil, pošljejo pa naj pisno s svojim imenom in priimkom. Na to naj naš pridigar svoje nasprotno mnenje in zagovor sestavi. In po tem, če bo za krivega spoznan, naj ne bo več naš pridigar, kot ujetnika ga bomo predali papežu v Rimu.

Skratka, vi, moji gospodje, če hočete biti stanovitni in ne mameluški kristjani, častilakomneži in skopuhi, če hočete bogoljubno vladati v tej deželi in ne zapasti hudiču, tedaj morate *zdajle v začetku te nove vlade* [poudaril J. V.; uti possidetis, ita possideatis; s strani stanov bi to pomenilo pritisk za potrditev priposestvovanega privilegija] znova temeljito, jasno in na ves glas pisno, ustno in javno izpovedati svojo vero ob nevarnosti za vse svoje imetje, život in življenje, ženo in otroke ter odkrito pisati knežji svetlosti, da spoznate in priznavate, da je augsburška veroizpoved s svojim naukom, vero, božjimi službami, obredi in cerkvenimi redi sestavljena povsem v skladu in soglasju z božjo besedo v svetem pismu; od nje ti deželni stanovi nikakor nočejo odstopiti, in hočejo z božjo pomočjo vsemogočnega stanovitni ostati pri svoji veri, ki so jo poprej večkrat izpovedali rimsko cesarskemu veličanstvu itd., njegove knežje milosti predragemu očetu preslavnega spomina; pri tem pa hočejo po svoji dolžnosti pokazati in izkazati njegovi knežji svetlosti, z imetjem, s krvjo in z vsem sleherno zvesto in voljno poslušnost v vsaki stvari, ki ni proti Bogu.

Po vsem tem pričakujte od knežje svetlosti, da ne bo silila in naganjala deželnih stanov in njih pridigarjev proti tej izpovedi, veri, nauku, obredom, cerkvenim redom itd. Kajti v resnici, vi gospodje, če boste zdaj malodušni, obupani in če se hočete hliniti, je hudič že napravil luknjo v našo cerkev in zmagal, šibke ude naše cerkve resno vznemiril in pohujšal, zato bodite v tem pošteno, vrli in stanovitni v pisanju itd.³⁰

Zdi se, da je ključna pasaža citiranega navedka naslednja: »[T]edaj morate *zdajle v začetku te nove vlade* [poudaril J. V.] znova temeljito, jasno in na ves glas pisno, ustno in javno izpovedati svojo vero«. V tej

30 J. Rajhman, n. d., 193–194.

pasaji pa je ključen zlasti pomen prislova *zdajle*. Trubar se je, kot se kaže v zgoraj citiranih vrsticah, zavedal, da je čas med smrtjo dotedanjega deželnega kneza in poklonitvijo novemu oz. doba »na začetku nove vlade«, tj. pred trenutkom, ko je novi vrhovni deželni oblastnik potrjeval/potrdil dotedanje pravice stanov, ključnega pomena za »priposestevanje« (*uti possidetis*), torej tudi za legaliziranje novih verskih pravic *de facto* delujoče, vendar *de iure* nelegalne »cerkve slovenskega jezika«; podobno so ob primernih priložnostih počeli skorajda vsi deželni stanovi srednje Evrope, najlepši primer pa so npr. velike verske koncesije, ki si jih je topogledno izborilo npr. češko plemstvo.

Toda Trubar se je ujel v »časovno zanko«: jesen 1564 ni bila več primerna za izpeljavo njegovega manevra. Cesar Ferdinand I. je umrl 25. julija 1564. Za njim je postal nemški cesar njegov sin Maksimilijan II., toda še pred smrtjo je Ferdinand I. avstrijske dežele razdelil med svoje sinove. Maksimijan je od očeta prejel Zgodnjo in Spodnjo Avstrijo, Češko in Ogrsko, Ferdinand je dobil Tirolsko, deželnemu knezu, ki je vladal tudi cerkvi »slovenskega jezika«, Karlu, pa je oče namenil Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško in Primorje s Pazinsko grofijo – torej Notranjo Avstrijo. Toda novi deželni knez Karel je poklonitev kranjskih deželnih stanov, torej priložnost, ko je bilo mogoče tudi kaj zahtevati in morda celo pridobiti, absolviral aprila 1564, *Cerkovna ordninga* pa je bila takrat še v stavku in tiskarskih prešah. Trubar je bil torej z izidom zanj v vsakem pogledu tudi eksistencialno prelomne knjige prepozen.

Je pa mogoče na izid *Cerkovne ordninge* v resnici gledati kot na vrhunec versko-političnega projekta, kjer sta oba partnerja – stanovi in Trubar – dolgo hodila z roko v roki in se podpirala.

Izrazit dogodek, ki ilustrira zgornje, se je 6. in 20. decembra 1562 odvijal v škofijskem dvorcu v Ljubljani. Tam se je na drugo adventno nedeljo zbrala majhna, toda izbrana družba. Poleg katoliških duhovnikov so se v istem prostoru nagnetli še deželni oskrbnik Jošt Galenberški, posamezni plemiči, kranjski deželani in člani ljubljanskega mestnega sveta, izmed protestantskih pridigarjev pa Jurij Juričič, Janž Tulščak in superintendent Primož Trubar.

Vzrok za srečanje sta bila ukaza cesarja Ferdinanda z dne 1. novembra 1562, ki sta v Ljubljano prispela 27. novembra istega leta in

bila nato čez tri dni, 30. novembra, tudi prezentirana.³¹ V prvem je Njegovo cesarsko veličanstvo ljubljanskemu škofu Petru pl. Seebachu zapovedalo, naj Trubarja natančno izpraša in mu o vsem pošlje temeljito poročilo, v drugem pa je bilo deželnim odbornikom zaukazano, naj pošljejo Trubarja pred škofa Petra, da izpriča, kaj veruje, uči in pridiga. Oba ukaza sta bila reakcija na strupeno ovadbo škofa Seebacha, ki jo je slednji poslal cesarju zoper Juričiča, Tulščaka in Trubarja: v njej se je ljubljanski škof z nič kaj laskavimi besedami pritoževal, da omenjeni nasprotujejo katoliški veri in da se moreta iz tega roditi zgolj punt ter prelivanje krvi. Zato naj se da te duhovne zapreti, poleg njih pa še kranjskega pridigarja Gašperja Rokavca, Jurija Mačka in Jurija Stradiota, zlasti pa je treba poskrbeti, da se spravi za rešetke podjetnega Matijo Klombnerja, ki da je kar nič manj kot »učitelj navedenih idiotov«. Škof, ki je Trubarja, Tulščaka in Juričiča obrekel, da so »prepirljivi, sektarski, uporniški in neizobraženi ter svojemu duhovnemu predstojniku [tj. ljubljanskemu škofu Seebachu] neposlušni in uporni možje ter predikanti,«³² je cesarju poročal »pod spovedno molčečnostjo«, kajti v nasprotnem primeru naj bi šlo njemu in njegovim duhovnikom za glavo, ker so luterani v Ljubljani menda vpili: »Če bo Primož Trubar iz Ljubljane pregnan, bomo vse menihe in duhovne pobili.«³³

Cesar se je na ovadbo škofa Seebacha 30. julija 1562³⁴ odzval s tremi ukazi, ki so v Ljubljano prispeli 12. avgusta istega leta: omenjenih sedem protestantov da je treba spraviti na hladno, deželni odborniki jih ne smejo ščititi, ljubljanski mestni svet pa naj prepove protestantske pridige v cerkvi sv. Margarete v Ljubljani. Seveda deželni stanovi niso potrebovali veliko časa, da so ugotovili, kdo je resnični pobudnik teh ukrepov. Nato so spisali obsežno pritožbo,³⁵ ki so jo 21. avgusta istega leta poslali iz Ljubljane. V prizivu so zatrjevali, da je nekdo Njegovo veličanstvo o celi zadevi »napačno poučil«. Čeprav

31 Primož Trubar Ivanu Ungnadu (Ljubljana, 28. nov. 1562); J. Rajhman, n. d., 142, 144.

32 Theodor Elze, *Primus Trubers Briefe*, Tübingen 1897, 199.

33 Mirko Rupel, *Primož Trubar, življenje in delo*, Ljubljana 1962, 149

34 N. m.; primerjaj Primož Trubar Ivanu Ungnadu (Ljubljana, 28. november 1562); J. Rajhman, n. d., 142, 144.

35 T. Elze, n. d., 199–208.

so dobro poznali očeta cele homatije, pa po škofu Petru tokrat niso udarili neposredno: pisali so le o sovražnem, nevoščljivem, strupenem in lažnivem ovaduhu, o njegovih duhovnikih v stolnici pa, da so pijanci, nečistniki in bogokletniki, ki so pri oskrbovanju svoje dušnopastirske službe menda tako nemarni, da celo leto ni bilo pridig, še celo na božič, veliko noč in na binkošti ne, kajti bogoslužje da oskrbujejo »mladi in predrzni ljudje, ki se ne trudijo za nič drugega kot za to, da se ljudem s prižnice kažejo in jih zasramujejo«. ³⁶ V isti sapi so se obrnili tudi na kralja Maksimilijana, naj v zvezi z njihovo pritožbo posreduje pri cesarju.

Neposredni učinek je bil, da zaporni nalog proti sedmim protestantom ni bil izvršen, da pa bi cesar prišel stvari do dna, je velel ljubljanskemu škofu organizirati zaslišanje za Primoža Trubarja. Na pisni poziv škofa Seebacha, v katerem je ta Trubarja pretkano nagovoril kar z »*Dragi gospod Primož*«, ³⁷ se je superintendent protestantske cerkve na Kranjskem odzval najprej s pismom, v katerem je sporočil, da bo storil, kot mu je bilo zaukazano, ³⁸ nato pa se je v škofijski palači zglasil osebno, o njegovem prihodu na zaslišanje 6. decembra 1562 pa se je ohranila latinska notica, da je na kraj dogodka prispel »v imenitnem spremstvu množice deželanov, svetovalcev in meščanov kakor Luther«. ³⁹ In škof Seebach mu je nato zastavil 21 vprašanj, ki so se nanašala na artikle s področja dogmatike in liturgike, in to ravno v tistih točkah, kjer se je Augsburgska veroizpoved jasno razlikovala od nauka rimske cerkve, duhoven z Raščice pa naj bi na vsako izmed vprašanj odgovoril z da ali ne. Tako je prvo vprašanje zadevalo nauk o cerkvi: Ali Trubar verjame, da je krščanska cerkev ali občestvo tista cerkev, ki ji na svetu načeluje rimski škof, sveti oče papež, vrhovni Kristusov vikar. Nato: Ali verjame, da je svetih zakramentov sedem – krst, birma, evharistija ... Med ostalimi: Ali verjame, da so za večno življenje potrebna kristjanova dobra dela ali pa, da se večno življenje

36 N. d., 201, 202.

37 Škof Peter iz Ljubljane Primožu Trubarju (Gornji Grad, 29. november 1562); T. Elze, n. d., 298.

38 Primož Trubar Petru pl. Seebachu (Ljubljana, 30. november); J. Rajhman, n. d., 145.

39 »Comparuit autem provincialium, senatorum civiumque turba egregie stipatus more Lutheri.« T. Elze, n. d., 300.

dobi izključno po zaslugi Jezusa Kristusa. In: Ali izpoveduje Augsburško veroizpoved.⁴⁰ Odgovori na ta vprašanja niso ohranjeni, so pa tisti, ki jih je Trubar izrekel na drugem zaslišanju 20. decembra 1562, ko je odgovarjal na obtožbe, ki so zastran njega prispеле do cesarja.⁴¹ Nazadnje se je zgodilo tako, kot je Trubar napisal v pismu Ivanu baronu Ungnadu že pred zaslišanjem:

»Hvala Bogu, da se zaradi tega nič ne bojim, kajti o vseh krščanskih naukah, ki jih znam dokazati in braniti z jasnimi izreki iz Svetega pisma, sem že pridigal in pisal, da bom, kakor upam, s pomočjo in milostjo Vsemogočnega častno prebil to preizkušnjo.«⁴²

Superintendent kranjskih protestantov je smelo pripoznal lastno izpovedovanje creda »prave, stare vere krščanske«, kot ga podaja Augsburška veroizpoved, toda s tem v zadevi nikakor ni bila izrečena zadnja beseda. Kajti tokrat so bili za razliko od škofa Seebacha, ki je poskrbel za začetek gonje proti Trubarju, v naletu odločni kranjski deželni stanovi: ko je namreč ljubljanski škof spravljal skupaj poročilo o zaslišanju, so tudi stanovi prijeli v roke pero. In so 27. decembra 1562⁴³ v Ljubljani sestavili dolgo pisanje in v njem vzeli najvišjega duhovnega pastirja Ljubljanske škofije krepko na piko. Med drugim so ga obdolžili tudi tako strahotne nečednosti celo za dostojanstvenika njegovega kova, da živi z žensko, in to z že omoženo damo, ki da jo je škof kar za gotove novce kupil od njenega soproga.⁴⁴ Da bi njihovo pisanje res prispelo v roke »najvišje avtoritete«, so se s pismom priglasili tudi pri cesarjevem tajniku Ivanu Kobencu ter mu »v spodbudo«, in ker da bo »imel zastran te reči dosti truda s pisanjem«,

40 T. Elze, n. d., 300–302, tudi Theodor Elze, *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während der sechzehnten Jahrhunderts*, Wien 1863, 16, 17.

41 N. d., 303–306.

42 Primož Trubar Ivanu Ungnadu (Ljubljana, 28. november 1562); J. Rajhman, n. d., 142, 145.

43 T. Elze, *Primus Trubers Briefe*, 307–315.

44 Na slednje je Trubar bržda diskretno namignil že pred zaslišanjem pred škofom Seebachom, v poročilu oblastnikom ob vrnitvi v Ljubljano (17. junija 1562). Tam je prebrati: »Nasprotno naj se da gospod škof s svojo duhovščino tudi od jasne Božje besede poučiti in naj razvade, javna malikovanja in romanja, vsa pohujšanja, nečistovanja v svojem okrožju in dušnem pastirstvu pri vseh odpravi.« J. Rajhman, n. d., 115, 117.

poslali 40 dukatov v zlatu.⁴⁵ So že vedeli, čemu ta naložba, kajti trd(n) a zlata valuta da vedno prepričuje – še tako neodločne.

Škofa, ki tako ali tako ni slovel po bogve kakšni posebni vnemi pri opravljanju dušnopastirske službe in je bil v tem ves drugačen kot njegov predhodnik na ljubljanskem škofovskem prestolu, apostolsko-inkvizitorsko vneti Urban Tekstor, so tako udarili po prstih s preiskavo, nad katero je na cesarjevo pobudo prevzel patronat tridentinski koncil. Pičenski škof Daniel Barbo (1563–1570) je namreč dosegel, da je v Ljubljano prišel tudi zagrebški škof Matej Brumanus (1558–1563), in oba sta pognala kolesje v tek: »Najprej sta pod prisego izpraševala duhovnike, ali je ljubljanski škof /.../ duhovniški otrok, simonist, ubijalec, nečistnik in prešuštnik, zanikrn v službi.«⁴⁶ Gostujoča preiskovalca sta nato škofu Seebachu svetovala, naj se pred cesarjem osebno opraviči za svoje spodrsrljaje, toda nato je prispel oster ukaz Njegove cesarske milosti in škof Barbo je Seebacha priklesčil še bolj trdo: popisal in zapečatil je vse njegovo imetje, zlasti gotovino, in to tako v Ljubljani kot v Gornjem Gradu, Trubar pa je v svojem pismu najbrž ne brez zadoščenja zapisal: »In so [...] pustili ljubljanskega škofa kar žalostnega v Gornjem Gradu.«⁴⁷

III. Po orkanu

Čeprav je Trubarju v političnem planu morda, kot se zdi na prvi pogled, spodletelo, in je svoj spodrs (tudi zaradi manjše odločnosti deželnih stanov, kot so jo izpričali njihovi stanovski tovariši v nemških deželah v obdobju med začetkom Luthrove reforme in pripoznanjem *Confessio Augustana* leta 1530), plačal z dokončnim izgonom iz očetnjave,⁴⁸ pa je – kot vedno – končni izplen kontroverze zapopaden v detajlih. In zastran *Cerkovne ordninge* so to preverljivo naslednji:

45 T. Elze, n. d., 317.

46 Primož Trubar Ivanu Ungnadu (8. julij 1563); J. Rajhman, 152, 154.

47 N. d., 153, 154.

48 Kot se zdi, Trubar svojega zadržanja zastan uveljavljanja temeljnih cerkveno-političnih besedil ni spremenil niti po izgonu iz Notranje Avstrije, kajti v deželno politiko Notranje Avstrije je ponovno vstopil s knjigo *Formula Concordiae*, kjer je igral aktivno vlogo pri njeni pripravi in pozivanju k podpisu, toda ta snov presega meje zadevnega pisanja.

1. celotna naklada *Cerkovne ordninge* bržda ni bila uničena, zato je Trubarjevo delo bilo predmet recepcije; le-to navsezadnje dokazujeta tako Spindlerjev (vaticanski) kot Steinerjev (memmingenski) izvod, ki sta edina danes znana;

2. del veličastnega Trubarjevega teksta pa je, kot se zdi, našel pot v knjižico Trubarjevega učenca in nadaljevalca Jurija Dalmatina, *Agendo* (1585),⁴⁹ proti kateri pa deželni knez, ker ni šlo za vseobsežni in v njegove regale posegajoči cerkveni red, ni ukrepal.

Tako je Trubar s svojim delom, ki je – pomenljivo – edini celoviti cerkveni red (ne agenda!) v slovenskem jeziku doslej – *de facto* vsaj za nekaj desetletij uveljavil, kar mu *de iure* spričo kompleksnih političnih okoliščin, v katerih je izšla *Cerkovna ordninga*, ni bilo dano.

VIRI IN LITERATURA

Augsburger Reichsabschied, 1555. [Http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlIID=739&url_tabelle=tab_quelle](http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlIID=739&url_tabelle=tab_quelle).

Lucijan ADAM, O Dalmatinovi Agendi. *Stati inu obstati* 2010, št. 11–12, 40–77.

L. Adam, *Življenje in delo Jurija Dalmatina ter mesto njegovih del v slovenski književnosti 16. stoletja*, doktorska disertacija. Koper 2012.

Roland H. BAINTON, *Martin Luther*. Bratislava 1999.

Theodor ELZE, *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während der sechzehnten Jahrhunderts*. Wien 1863.

Th. ELZE, *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während der sechzehnten Jahrhunderts*. Wien 1863. [Http://www.archive.org/details/diesuperintende00elzegoog](http://www.archive.org/details/diesuperintende00elzegoog).

Theodor ELZE, *Primus Trubers Briefe*. Tübingen 1897.

Tomaž JURCA, *Dva meča: novo razmerje moči med cerkvijo in državo*. Ljubljana 2010.

Matjaž KMECL, *Od pridige do kriminalke*. Ljubljana 1975.

Albert KOS, *Družbeni nazor slovenskih protestantov*, doktorska disertacija, Ljubljana 1946.

⁴⁹ Lucijan Adam, *Življenje in delo Jurija Dalmatina ter mesto njegovih del v slovenski književnosti 16. stoletja*, doktorska disertacija, Koper 2012, 167–202.

- Martin LUTHER, *Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdiensts* (1526). V: *Gesammelte Werke*, ur. Kurt Aland. Berlin 2002, Digitale Bibliothek Band 63.
- Grete MECENSEFFY, *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Graz 1956.
- Thomas MÜNTZER, *Deutsch Evangelisch Messze*. Allstedt 1524. <http://nbn-resolving.de/urn%3Anbn%3Ade%3Agbv%3A3%3A1-120114>.
- Jože RAJHMAN, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986.
- Leopold RANKE, *Sämmtliche Werke*. Leipzig 1875. <http://www.archive.org/details/leopoldvonranke00wiedgoog>.
- L. RANKE, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. Wien 1934.
- Mirko RUPEL, *Primož Trubar, življenje in delo*. Ljubljana 1962.
- Primož TRUBAR, *Hišna postila d. Martina Lutheria*, Tübingen 1595.
- P. TRUBAR, *Articuli*. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler. Ljubljana 2005.
- P. TRUBAR, *Cerkovna ordninga*. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler. Ljubljana 2005.
- Vera in botenja. Študije o Primožu Trubarju inu njegovem času*, ur. Sašo Jerše. Ljubljana 2009.
- Tomislav VIGNJEVIČ, *Trije redovi sveta in reformacija*. V: *Vera in botenja. Študije o Primožu Trubarju inu njegovem času*, ur. Sašo Jerše. Ljubljana 2009.
- Jonatan VINKLER, *Slovenska protestantska veroizpoved in cerkveni red za vse dni v letu*. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler. Ljubljana 2005.
- J. VINKLER, »Medkulturni dialog« Evropske komisije kot nova verska toleranca in patent Jožefa II. V: *Šolsko polje XXI* (2010), št. 5–6.
- J. VINKLER, *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje*. Ljubljana 2011, Dissertationes 17, Digitalna knjižnica. <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=79>.
- Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. Jonatan Vinkler. Ljubljana 2005.
- Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, *Trubarjeva Cerkovna ordninga, med zelenim in živitim*. V: *Vera in botenja. Študije o Primožu Trubarju inu njegovem času*, ur. Sašo Jerše. Ljubljana 2009.

UDC 274(497.4):27-28: 32: 929Trubar P.

Jonatan Vinkler

Primož Trubar's *Cerkovna ordninga* as political act

Humanist literature of the Protestant type, as found in 16th-century Slovene literature, was a decidedly religious phenomenon, and in individual text types, which due to the framework of state and/or provincial law had exclusive publishers on the side of "secular power", was also a political phenomenon. The text type "church order" (*Kirchenordnung*), of which Trubar's *Cerkovna ordninga* is an example, was certainly such a literary "genre". It owes its origin to the gradual formalization of relations between the Reformed Church and the provincial ruler. For especially in the second period of the Reformation, when its leadership passed into the hands of the secular princes, individual provinces first of all formed their own orders for church services in accordance with their conscience and deliberation, and also enshrined such deliberation in handbooks which not only codified ritual differences according to individual provinces but also settled many other matters of ecclesiastical and provincial law – creating church orders belonging to the individual provinces where the Reformed Church was dominant. The publishers of these were generally provincial rulers. The first significant turning point in this process, i.e. the demarcation of rights and obligations between the (provincial) ruler and the Reformed Church, was certainly the Diet of Augsburg (1530), where the Reformed side was allowed to read their *Confessio Augustana* before the German Emperor of the Holy Roman Empire, Charles V. Throughout the 1540s, years marked by disputes (the Augsburg Interim) and conflicts (the Schmalkaldic War) between the Reformed and Catholic sides, it became obvious that provincial peace and public regulation of religion would not be possible either without the complete destruction of one of the sides in the dispute or without an agreement being reached between states. This was achieved on 25 September 1555, when the Peace of Augsburg was signed. Based on the principle *cuius regio, eius religio*, the following points were ensured as principles: 1) *religious freedom* for Catholics and those embracing the Augsburg Con-

fession, 2) *the internal religious uniformity* of individual provincial-law entities, and 3) *provincial peace*. The above-mentioned main maxim of the Augsburg Confession meant: everyone under his provincial prince remaining in that one's faith and from then on no-one should extend his power, territory, dominions or rights at the expense of another religious creed. The latter was also a binding political framework within which the origin and initial reception (the provincial prince's prohibition) of Trubar's *Cerkovna ordninga* in Inner Austria is placed, although Trubar's work, due to its Slovene language, applied primarily to Carniola and parts of Styria, Carinthia, the coastal region and the Pazin margraviate with its Slovene speaking inhabitants.

Before writing the *Cerkovna ordninga*, Trubar already had experience in structuring church organization (Kempten, 1553), nor was he without a feeling for the current political use of "the Turkish fear" and arguments connected with it (e.g. in letters to King Maximilian, 1560, where Trubar convinces the monarch to assist printing in Slovene and Croatian). But the project of publishing and thus legally establishing Trubar's church order in Inner Austria encountered: 1) the Catholic provincial prince Charles, who was very much aware of his prerogatives as provincial prince regarding the religious rights of Protestants and as a convinced Catholic had no intention of giving such official legal concessions, 2) the provincial nobility, who in their endeavours to increase their political power against the provincial prince did not dare/wish to adopt such a decisive stance as had their aristocratic counterparts in the Reich in paving the way for provincial Reformed churches, and 3) the "time trap", when with regard to confirming the old and granting the new provincial privileges, the most favourable opportunity was missed – the homage to the provincial prince – in April 1564 (the *Cerkovna ordninga* was completed at the end of summer that year). The *Cerkovna ordninga* was thus banned, and its author exiled to Germany, to what Trubar called his *nigdirdom*. So his short career in the position of superintendent, the first provincial preacher, came to an end. Yet the *Cerkovna ordninga* after this inauspicious initial setback later had a positive reception, since all the copies of this work were not destroyed (the two known copies today testify to this – the *Vatican* copy, which belonged to Trubar's successor in the position of superintendent of "the church of the Slovene language", the German M. Kristof Spindler, and the *Memmingen* copy, which belonged to Bernard Steiner), and in addition, part of Trubar's text from the *Ordninga* apparently passed in the mid 1580s into Dalmatin's *Agenda* (1585), against which the provincial prince Charles took no steps. For this latter work, due to its exclusively ceremonial religious content did not encroach on his regalia, which within the articles of the Peace of Augsburg the *Cerkovna ordninga* most certainly did, with its admittedly unidentified publisher (none of the extant copies of the *Cerkovna ordninga* has a title page or prefaces, from which the publisher's "adherence" and consequent responsibility could be established), but - as it seems from Trubar's letter to the provincial

administrator and Carniolan Committee members (Ljubljana, 29 October 1564) - with the Provincial Estates behind him, and thus with the political commitment of the provincial nobility, not of the prince. Thus with the reception and operation of the *Cerkovna ordninga*, it seems that Trubar succeeded in organizing a *de facto* functioning provincial church. But because of the political referential framework of the Peace of Augsburg, this remained from then on unacknowledged *de iure* and thus was also legally beyond the law - relying, in addition to God's help, primarily on the still fortunate political relation of forces between the strong Estates and the not (too) strong provincial prince on account of the Turkish danger present at that time.

Keywords: Trubar, Protestant literature, 16th century, *Cerkovna ordninga* (1564) - its state-law and political context

UDC 284.1(497.4)*1564":929Trubar P.

Ulrich-Dieter Oppitz, Christoph Weismann

The Slovene Church Order 1564 - another copy discovered

This article reports first-hand on the discovery of the Memmingen copy of Trubar's *Cerkovna Ordninga*, also providing a detailed description of it. When Ulrich-Dieter Oppitz found this new copy of the *Ordninga* in Memmingen in October 2013, he turned to Christoph Weismann, who has died this year, who after Markuž's discovery (1971) of the only known extant copy in the Vatican library was the first to describe it in great detail (1972). Oppitz also had Weismann as co-author of this presentation of the new find. The two authors provide an exhaustive description, comparing it with the Vatican copy and the known characteristics of the Dresden copy of the work, which was lost in 1945, concluding that *Cerkovna Ordninga* is now truly available in its entirety in an intact copy, which is in public possession and available for research. As a special advantage they also stress the fact that that this new find was a copy in personal use. Many of the South Slavonic books from Urach avoided the Counter-Reformation destruction precisely because they were sent as gifts and dedicatory copies to the princes, town magistrates and other supporters of the Urach institute and were placed in the recipients' libraries. The Memmingen copy is a precious source of personal ascriptions of the book's owner, whose identity as an author is also clarified: he was Bernard Steiner of Kamnik (Stein), who in 1568 with Trubar's support received a scholarship from the Tiffern foundation, and the following year was registered at the University of Tübingen, where he achieved his baccalaureate and master's degree. From July 1569 he no longer lived in the students' residence, as on Primož Trubar's initiative he became a tutor (praeceptor) to the